

BORGMESTER I ROSKILDE

LAURITS FOSS OG HANS FAMILIE

FANNY FANG
1883-1962

ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND
KØBENHAVNS AMT 1947

Udgivet af Flensborgs Boghandel, Roskilde.

Artiklen er som afslutning tilføjet
fugleskydningsskiven fra 1841, hvor bl.a.
borgmester Laurits Foss er portrætteret.

BORGMESTER I ROSKILDE LAURITS FOSS OG HANS FAMILIE

AF FANNY FANG

Der er næppe nogen af Roskildes Borgmestre, om hvem der lever saa mange spredte skriftlige og i Familien mundtlige Minder som om Borgmester Laurits Foss. Han fungerede i Roskilde som Borgmester og Byfoged fra 1837 til 1857, da han tog sin Afsked. Endnu mere bemærkelsesværdigt er det maaske, at ogsaa hans Hustru, Frederikke Agnethe Smith, og deres Børn, særlig deres syv Døtre, findes nævnt.

Borgmester Foss og Hustru blev Stamforældre til den nulevende Slægt af Navnet Foss her i Landet. Slægten var gammel i Danmark og førte borgerligt Vaaben. Foss var født paa Nybøllegaarden paa Falster 15. December 1787, samme Sted som sine fire Søskende, hvoraf dog kun en Broder, Generalkommissær og Hofmekanikus Christian Foss, levede ugift her i Landet¹⁾.

Laurits Foss oplevede en meget streng Barndoms- og Ungdomstid, der Livet igennem vedblev at være af største Betydning for ham og hans Væsen. Hans Fader var Hof- og Stadsretsprokurator Holger Foss, hans Moder hed Anna Martine Calmer. Hun døde, da Sønnen, den ældste, var 13 Aar. Baade i Hjemmet og senere²⁾ ved Skolelivet i Vordingborg var han udsat for en Haardhed i Opdragelse og en Hærdning af Helbredet, som vel hørte Tiden til, men dog ogsaa efter nogens Opfattelse allerede den Gang var mere end godt var. Allerede fra Dreng lærte han under Tugt af sin strenge Fader at være

høflig og beskeden og opføre sig underdanigt overfor fremmede. Han lærte ved Siden af sin boglige Undervisning Violin- og Klarinet-spil og praktiske Ting som at snedkerere og dreje, sy Sko og Støvler og at stikke Signeter i Messing og Jern. Men allermest Betydning for ham fik hans Undervisning og Paa-virkning af den kun fire Aar ældre Huslærer, senere Digteren Steen Steensen Blicher. Det Venskab, der knyttedes fra den Tid mellem de to unge, varede Livet igennem. En anden Lærer efter Blicher var Hans Jacob Fich¹⁾, hos hvem han senere kom til at bo i København »i et fælt mørkt Værelse i et stygt Hus i det gamle Larsleistræde, hvor der stank som i en Rendesten«. I Studietiden i København levede han kummerligt og maatte til Dels ernære sig ved Undervisning. Med Kosten var det meget sløjt. Først da han ved Undervisning af Konferens-raad KIRSTEINS Børn i det Schimmelmannske Palæ samtidig fik Kost og Logi dér, kunde han gøre sit Studium færdigt. I 1810 blev han cand. jur. og var en Tid derefter ansat i Det danske Cancelli. Han kom dog ikke til at gaa Kancellivejen. Paa Opfordring forlod han Stillingen og blev Manuduktør i den Reventlowske Familie paa Lolland. Senere ledsagede han som Sekretær Grev Hardenberg-Reventlow paa en diplomatisk Rejse til Paris, London og Berlin²⁾. Fra Berlin rejste han i 1814 som Kurér til København for at overrække Fredstraktaten mellem Preussen og Danmark til Ministeren Rosenkrantz. Næste Dag var han i Audiens hos Frederik den Sjette. Hans Belønning for den veludførte Tjeneste og særlig hurtige Rejse var en Kancellisekretær-Titel af Kongen og en Ridehest af Grev Hardenberg, i hvis Tjeneste han blev til 1815. Samme Aar blev han udnævnt til Byskriver i Nakskov og Herredsskriver i Lollands Nørreherred.

Den alsidigt dannede, for sin Tid vidtberejste unge Mand af diplomatisk Tilsnit, gled fra nu af ind i fast Embedsstilling i en lille, dansk Provinsby, og dér blev han, stigende paa Embedsvejen, til sit 70. Aar. Embedet i Nakskov hørte kun til de smaa Retsbetjentembeder og var tilmed belastet med en Pension paa 300 Rbd. I 1816 blev han tillige Procurator for alle Retter i Lolland-Falsters Stift, dog undtaget Nakskov Byting og Nørreherreds Ting. Han ansøgte³⁾ Kancelliet om Be-

stalling som Landsoverretsprokurator, idet han ved denne Titel ønskede at faa fremhævet, at han var den eneste juridisk uddannede Prokurator dér i Stiftet. En Forøgelse af Antallet af Prokuratorer vilde ikke blive Følgen af hans Udnævnelse, da hans Embedsgerning ikke gav ham Tid til at fungere ved Overretten, anførte han. Kancelliet billigede imidlertid ikke hans Argument, og han fik ikke Bestallingen.

Dette lille Træk kunde tyde paa Foss' Trang til at blive vurderet efter det, han var, men han har pænt maattet bide i det sure Æble og finde sig til Rette i de beskedne Forhold og Omgivelser. Et halvt Aar efter sin Ansættelse i Nakskov giftede han sig den 1. Maj 1816 med sin Forlovede, Frederikke Agnethe Smith, Datter af Provst Troels Smith og Hustru Anna Agnethe Plum, Holbæk. Hun var født 16. November 1792. De havde truffet hinanden ved et Bal hos hendes Søster og Svoger, Petra Ottilia og Jacob Nikolai Marstrand i København, et Hjem, der, saa længe den kendte Opfinder og Hofmekanikus Marstrand levede, stod aabent for megen Ungdom, hvorefter en stor Del senere blev kendte Personligheder. En af deres fem Sønner var Maleren Vilhelm Marstrand.

Den unge Frederikke havde af og til opholdt sig i længere Tid ad Gangen hos Søsteren og Svogeren, da hun i høj Grad trængte til Afslibning og Opdragelse. Hendes Broder, Provst Daniel Peter Smith¹⁾, giver i sine delvis trykte Livserindringer blandt mange ypperlige Skildringer af Familie og Søsken ogsaa et Billede af sin yngste Søster, Frederikke, som til hans store Bekymring og Beklagelse endnu ikke var konfirmeret, da deres »dyrebare, kloge og fromme Moder« døde. Moderen havde desuden efter elleve Barnefødsler og aarelange Lidelser i det hele taget været for svag til at tage sig af de to sidst-ankomne Børns, Milles og Frederikkens Opdragelse. Tværtimod forkælede hun dem og havde ingen Magt over dem. Frederikke var kun 16 Aar, da hun fik Stedmoder, og denne lod begge de unge Søstre have fuldkommen Frihed.

Frederikke var smuk og vittig, fuld af Lune og Vid. Broderen fortæller om hendes livlige Temperament, en Slægtsary, »der dog blev holdt i Modvægt af hendes skarpe Satire, saa der var ikke synderlig nogen, der vovede at komme hende nær«.

Frederikke Agnethe Smith.
Efter Tegning af Kratzenstein-Stub.

Troels Smiths Børn havde stærke Karakterejendommeligheder at tage i Arv fra Faderen og fra Farmoderen, Edele Dorthea Barfod, men fra Moderen, Anna Agnethe Plum, havde de arvet Mildhed og Forstandighed og »de milde brune Plumske Øjne«, som forøvrigt endnu er fremtrædende i Slægten. Frederikke blev maaske nok med Tiden noget heftig og ogsaa lunefuld, men mange Aar senere fortæller Broderen dog om Rikkens muntre Sind, »der er uopslideligt«. Hun vedblev højt op i Aarene at være skalkagtig og altid hurtig i Repliken.

I otte Aar blev Foss i Embedet i Nakskov, men udnævntes saa i 1824 til Byfoged og Byskriver i en anden lille ubetydelig By, Skelskør. Samtidig blev han Herredsfoged og Byskriver

Laurits Foss.
Efter Tegning af Kratzenstein-Stub.

i Vester Flakkebjerg Herred. I disse Embeder blev han til, som han fortæller i sine Erindringer, han var nær ved at sulte ihjel, »thi naar alle Udgifter, saa som Husleje og Kontorhold blev fradragne, levnedes for mig, Kone og Børn, som da vare ti, kun af Embedsindtægten 150 Rdl., saa at jeg, naar jeg ikke havde haft Støtte i Administrationen af de Plessenske Godser¹⁾, ufejlbarligen var gaaet til Grunde«. Den sidste af de ialt elleve Børn, hvoraf den ældste døde, blev født 1835.

Fra en Ravnekrog og smaa Kaar forfremmedes Foss saa i 1837 til Borgmester og Byfoged i Roskilde. I 1828 var han blevet virkelig Kancelliraad og i 1836 udnævnt til virkelig Justitsraad. Den ranke og korrekte Embedsmand, der i Følge

sin Afstamning og Uddannelse stod ikke saa lidt over sine samtidige i en lille Provinsby, havde sin længste aktive Løbane bag sig og var 50 Aar gammel, da han kom til Roskilde. Meget af den Værdighed, der endnu hørte hans Stand til, havde dog sikkert i Tidens Løb faaet en vis Afslibning, men hvor og naar den skulde bruges, var den endnu i Behold, og en vis aristokratisk Form forlod ham aldrig. Han var opdraget i en Tid, hvor Skellet mellem Borger- og Embedskredse var stort, det aandelige Niveau laa i det hele taget ikke højere selv dér, end at man endog i akademiske Kredse kunde tale om »Provinsembedsmænds lidet dannede Kreds«¹⁾. Han kom imidlertid til Roskilde i en politisk Overgangstid, hvor der blev rokket ved meget bestaaende, ikke mindst ved Embedsvældet. Hvorledes hans Syn har været paa de nye Tanker, staar ikke helt klart, da den kloge Embedsmand ikke tog aktivt Del i noget selv, men ensidig reaktionær har han næppe været. I sit Embede havde han Ord for at være human og retsindig, meget arbejdsom og samvittighedsfuld.

Laurits Foss blev Borgmester i Roskilde paa et Tidspunkt, hvor meget nyt var ved at bryde sig Vej. 1840'erne blev en økonomisk Opgangstid for Landet, den politiske Frihedsbevægelse opnaaede store Resultater, og fremskridtsvenlige og reformivrige Mænd fik Held til at føre deres Initiativ ud i Livet, ogsaa i Roskilde. Skønt Roskilde kun var en lille By med c. 3000 Indbyggere, var den som saa ofte før nu og da Midtpunktet for større Begivenheder, og mange af disse krævede ikke alene Repræsentation af Byens Borgmester, men ogsaa delvis af hans Hjem. I Familien opbevares endnu nogle af de Flaskebakker og Lysestager af Sølv, tolv ialt af hver, der blev anskaffet i Borgmesterhjemmet i Anledning af den første Middag for nogle Stænderdeputerede.

Foss havde fra sine Studie- og Ungdomsaar Forbindelse med Landets bedste Navne og Personer i betydningsfulde Stillinger, og selveste Præsidenten for Stænderforsamlingen, Anders Sandøe Ørsted, havde været Studenterven med Fru Foss' afdøde Broder, Caspar Vilhelm Smith, og med ham som ung besøgt Hjemmet i Holbæk. Ogsaa cand. jur., Direktør for Sukkeraffinaderiet i Toldbodgade i København, Arnold de Fine Skib-

sted — som havde været Foss' meget beundrede Manuduktør i Studietiden og fremhæves af ham for sin Retsindighed og som Hader af Smaaligheder — havde Foss oftere den Glæde at se »ved mit Bord i Roskilde, medens han da var Medlem

Frederikke Foss med tre af Børnene.

af salig Stænderne; han yndede imidlertid ikke Institutionen, han var og blev en konservativ Mand«, fortæller Foss i sine Erindringer.

Middage i Borgmesterhjemmet har dog sikkert først og fremmest været afholdt af Pligt. For store Middage eller Spisegilder, som den velhavende Købmandsstand almindeligvis excellerede i med megen og rigelig Drikke til, har der næppe været Raad til. Skønt Borgmesterembedet hørte til de højeste Embeder i Byen, var den store Familie dog efter alt at dømme stadig ikke særlig velaflagt. Man levede saa enkelt og nøjsomt som forøvrigt Tiden ogsaa opfordrede til.

Borgmesterfamilien fik Bolig i Roskilde paa Torvets Sydside i den forrige Borgmester H. C. Müllers Ejendom¹⁾, og her boede de til i Efteraaret 1857. Boligen var rummelig, men Huset var

kun et Enetages med en Række Vinduer ud mod Torvet, Indkørselsport og tre Kviste paa Taget. Der hørte en Længe til med Værelser ind til Gaarden, og fra et Baghus med Havestue kom man ud i en Frugt- og Køkkenhave. De fleste Huse i Roskilde var endnu dengang af samme beskedne Type, og Omgivelserne svarede godt dertil. For Torvets Vedkommende var det som bekendt stærkt indsnævret med en Række Huse mod Nord, ligesom det daværende Raadhus var placeret foran St. Laurentii Taarn og derved dækkede en anelig Del af Torvepladsen. By og Liv var præget af en vis Stillestaaen, Kontakten med andre Byer og Omverdenen var ringe, først Aabningen af Jernbanen 1847 mellem København og Roskilde udvidede Horisonten noget og bragte Begyndelsen til en ny Tid.

Samtidig var Hjemmene endnu smaa Enheder, hvori alle fornødne »Haandværk« udførtes, og hver Familie havde paa den Maade nok i sit. Om Borgmester Foss har haft lidt Landbrug, vides ikke; i 1846 fik han i hvert Fald Arvefæsteskøde paa Uglebjergvænget¹⁾, men ellers samlede Hovedinteressen sig ogsaa i hans Hjem om alle de Fornødenheder, som krævedes hver Dag, ikke mindst med den store Børneflokk. Alle maatte deltage i Arbejdet, lige fra Lysestøbning til Syning af finere og grovere Ting. Traditionen fortæller saaledes om den lille Vilhelmine, der som femaarig blev sat til at sømme Bleer til de yngre Søsken, ligesom hun lidt ældre var med til at sy Kjoler til dem. I Familien lever Mindet om de ældre Søstres store Omhu og Kærlighed til de mindste, som de tog sig af og opdrog med saa moderlig Omsorg, at de altid senere som voksne i deres egne Hjem imødesaa deres Besøg med Glæde og nærmest som en højtidelig Begivenhed. Som unge Piger opholdt de yngste sig i Søstrenes eller Familiens Hjem og fik Lejlighed til at uddanne sig bl. a. i huslige Færdigheder. »Madlavning« var forøvrigt noget, som Piger nu engang »kunde«, — mente man dengang.

Der herskede blandt Børnene stor Ærbødighed for Forældrene, men meget tyder dog paa, at Strengheden og Afstanden mellem dem har været betydelig mindre, end Tilfældet havde været i Forældrenes egne Barndomshjem. De unge Døtre skal efter Tidens Krav have faaet en god Undervisning, saa flere

Borgmester H. C. Müllers Skydeskive 1832.
Hans Ejendom var det tredje Hus paa venstre Haand.

af dem som voksne kunde bestride Lærerindepladser. Syning og fint Broderi var vel nok Hovedfagene almindeligvis for Piger dengang, men ogsaa fremmede Sprog tilegnede de sig. I Roskilde havde nogle af dem den senere Biskop Bruun Juul Fog til Lærer, dengang Adjunkt ved Latinskolen, og en af Døtrene fortalte senere, at de hellere tog Undervisning for de Penge, de havde faaet til Paaklædning, end købte nyt. En Kjole kunde »altid sys af et gammelt Gardin«. Men pyntelige har de nok alligevel været. Ikke mindst i deres naturlige Udseende.

Der er flere Steder fortalt om Borgmesterens syv Døtre, i Familien kaldet de lyse og de mørke Hoveder, som alle hver i sin Egenart skal have været nydelige at skue. Mørkhaarede med de Plumske brune Øjne, lyshaarede med Foss'ernes farveløse Bryn og Øjenvipper og blaa Øjne. Særlig den ene af Tvillingerne, Polly, skal have været en Skønhed. En Slætning skildrer hende saaledes: »Hun var slank, fintbygget, en frisk Lød forhøjede det ovale Ansigts Charme og ikke mindst de straalende Øjnes ærlige Korrespondance med hendes smukke Smil gav hende en iøjnefaldende Ynde. Af Væsen var hun spændstig, umiddelbar og optaget af alt omkring hende; hun var dertil i Besiddelse af gode Evner og stor Lyst til praktisk at udfolde dem. Tvillingsøsteren, Adele, som var en blid og kærlig Natur, saa op til Søsteren med den største Beundring og fandt det ganske i sin Orden, at hun maatte træde i Skygge for hende«.

Alle syv Døtre blev omsider gift, men ikke i den helt unge Alder, hvad der nu kan have været Aarsagen. Gode Partier var de jo ikke, et ikke uvæsentligt Moment sammen med, at ikke enhver Forbindelse var standsmæssig. Embeds-aands-aristokratisk var hele Familien i flere Generationer, og ikke enhver kunde antages. Fandt to unge hinanden, maatte Bru- den jo ogsaa dengang vente, til »han« var færdig med Studierne og kunde byde hende et Hjem.

Efterhaanden som Døtrene voksede til, har Tanken om Forlovelse og Giftermaal naturligt beskæftiget baade dem selv og Forældrene stærkt. Med den første Forlovelse i Familien gik det beklageligvis ikke efter Ønske og Haab. Det var Datteren Theklas Forlovelse med Fætteren, Maleren Vilhelm Marstrand. Begivenheden og de nærmere Omstændigheder derved er ret indgaaende omtalt i Præsten Johannes Fibigers Bog: »Mit Liv og Levned, — saadan som jeg har forstaaet det«¹⁾, og med dette Forbehold fra Forfatteren selv skal Skildringen sikkert læses. Den er i høj Grad ensidig og præget af hans, ogsaa til andre Ungdomsvenner, højstemte, glødende, ungdommelige Kærlighed.

Efter sin første Udenlandsrejse slog Marstrand sig ned i Roskilde 1841—42 — af Familien siges for at gøre Studier til

sine Holbergillustrationer — og her faldt det naturligt at komme i hans Mosters, Fru Foss' Hjem. Fibiger skildrer Fru Foss som »en svær imponerende Frue, der med sin groteske Lystighed, sin ustyrlige Lunefuldhed og sin uordentlige Paa-klædning mest af alt lignede en flot Italienerinde af Middelstanden«, og Foss »som en snu Bonvivant, der vendte og drejede med Borgerstanden, som han vilde, ved vekselvis at bruge Magten i gammel Stil og tage dem under Armen i ny«. Alle syv Døtre var smukke, »men meget uopdragne«, — dertil er at bemærke, at fem Døtre i 1841—42 var under 15 Aar. »Huset var stort«, fortæller Fibiger, »og Stillingen anselig, der kom mange, men alle forbavsedes over Familiens underlige Væsen. Altid Skrig og Skraal af Børnene, der sloges i Krogene, Hvirken og Tisken af de unge Piger om deres Kærlighedshistorier, Forfærdelse over Besøg, naar man ikke var paa-klædt, og Moderen foer da altid om i Nattrøje, og forgik af Latter eller rev sig i Haaret af Fortvivlelse. Faderen listede gennem Stuen med en Vinflaske under Armen for at faa sig en lun Time i sit Kontor med en Gæst, som skulde vindes i et for Byens Vel vigtigt Øjemed«.

Vilhelm Marstrand søgte sig paa det Tidspunkt en Livsledsagerinde. Foruden Kusinerne i Roskilde havde han seks andre af den Smithske Familie at se hen til, men den impulsive Fru Foss »tog ham i Skyndingen«, maaske uden rigtig at overveje, hvorvidt han egnede sig til at være bundet eller ikke. Det lykkedes i hvert Fald ikke for ham selv for Alvor før i 1850¹). Men Moster Rikke mente, at nu skulde det være og netop en af hendes Piger. »Huset straaledede i sin bedste Glans«, fortæller Fibiger, »Toiletterne kom virkelig i Orden, Øjnene løftedes mod Himlen og saa ængstelig til hinanden, og Fætteren kom«.

»Naa Vilhelm«, sagde Fru Foss frimodigt, »hvem skal det saa være? Anna eller Thekla?« Han valgte Thekla, og kort efter var de forlovede, uden at virkelige Følelser bandt dem. Da han havde gjort »et kønt Portræt af sin Thekla, et blomstrende lille Hoved i halv Størrelse, der helt fyldte en oval Ramme, var han allerede nærved for sit Vedkommende at have udtømt hende«. Hun derimod satte, som den opofrende Sjæl hun

var, hele sit Hjerte til paa ham og gjorde sig samvittighedsfuldt Umage for at være ham tilpas og følge ham, hvorhen han ønskede, ogsaa hvor han færdedes ude i Naturen. Han tog hende med til København og viste hende alt, hvad han selv sværmede for, og hun var lykkelig. Men han udholdt det ikke. Allerede i Efteraaret 1842 hævede han Forbindelsen og tog bort fra Roskilde.

Slet saa uordentlige, som Fibiger i en langt senere Alder — dengang var han selv omkring de 20 Aar — skildrer Foss' hjemlige Forhold, dels efter Vennens Fortælling, men sandsynligvis ogsaa efter egen Oplevelse, har de dog næppe været. Johannes Fibiger var en aandelig Æstetiker, der hævede sig til Højder, hvor det var vanskeligt for andre at følge ham. Paa Grund af en religiøs Krise og Nerverlidelse opholdt han sig i sin Moders Hjem i Roskilde i de omtalte Aar. Moderen, Jakobine Fibiger, født Tauber, var Datter af Rektor Tauber i Roskilde. Første Gang havde hun været gift i to Aar med Fru Foss ældste Broder, Hof- og Stadsretsprokurator Caspar Vilhelm Smith. Kort efter hans Død fødte hun en Søn, der kom til at bære samme Navn som Faderen. Denne Søn, der saaledes var Fætter til Foss' Børn og Halvbroder til Johannes Fibiger, boede fra 1847 i Roskilde som Adjunkt ved Latinskolen.

Fru Foss stod ikke paa nogen god Fod med den unge højstemte Fibiger. Senere da hans Sørgepil »Johannes den Døber« udkom, kaldte hun ham let sarkastisk »Johannes den Fibiger«.

Morbroderen Daniel Peter Smith omtaler ogsaa Forlovelsen i sine Erindringer¹). Han skriver: »Thekla Marie voksede op til en elskelig Pige og var et Aarstid hos mig for at forberedes til Konfirmationen. Jeg fik hende meget kær og tog derfor levende Del i hendes sørgelige Skæbne. Maaske gjorde Forældrene sig alt for stor Umage for at fremskynde en Forlovelse, som Thekla i Begyndelsen ikke havde Lyst til. Imidlertid da hun lærte ham at kende nøjere, fattede hun Godhed for ham, men da hun af Naturen er et roligt, jeg kunde næsten sige koldt reflekterende Temperament med mere Forstand end Fantasi og uden Talent for de skønne Kunster, Maleri og Musik, — ak, saa blev Kunstneren ked af den smukke Pige.«

Naturligvis voldte denne Historie en vis Spaltning i Familien. »Foss, der har et overordentligt heftigt Temperament, kun lidt Følelse men desmere Forfængelighed, blev dybt saaret«, skriver Daniel Smith. Dette lille Udfald mod Svogeren, med hvem han aldrig var paa samme Bølgelængde, passer dog ikke helt. Der blev aldrig talt bitre Ord i Familien, dertil satte man altfor stor Pris paa Kunstneren og Mennesket Vilhelm Marstrand. Men Skuffelsen var alligevel stor og vedvarende.

I den Periode, Marstrand opholdt sig i Roskilde, var det, han malede den Skydetavle for Fuglekongen i Aaret 1841, Købmand Søren Borch, som senere er blevet saa indgaaende omtalt og analyseret. Det siges, Marstrand malede den som Tak for, at Borch stillede Køretøj til Raadighed for hans Ture i Omegnen. Hvor lidt eller meget Lune, Ironi eller troværdig Opfattelse og Gengivelse af den skildrede Situation — Overrækkelsen af Fuglekonge-Insignierne — der er lagt i Billedet, skal ikke omtales her. Det skal blot bemærkes, at man blandt de dér portrætterede Borgere ogsaa finder Borgmester Foss som Deltager i Fugleskydningsselskabet. Der er saaledes næppe Tvivl om, at Justitsraaden og Borgmesteren har taget Del i Byens Borgerliv, — blandt de højere og mere udvalgte Stænder er vel overflødigt at bemærke, — ligesom han har været sikker Gæst, i hvert Fald hos Naboen Søren Borch, ved de specielle Herremiddage, som Byens større Købmænd lod afholde. Byens Klub og Roeskilde Bal- og Koncertselskab har vel ogsaa af og til haft Bud efter Borgmesterfamilien og dens unge Døtre.

I 1841, samme Aar Foss blev Ridder af Dannebrog, fejrede han og hans Hustru deres Sølvbryllup. Under Festen, hvortil Familien var samlet, traadte Ungdomslæreren og Vennen Steen Steensen Blicher uventet og uanmeldt ind ad Døren. Laurits Foss fortæller selv derom i: Nogle Erindringer om min uforglemmelige Ven, Steen Steensen Blicher¹). Forbindelsen var gennem Aarene holdt vedlige, i Skelskør havde baade Blicher og Ungdomsvennen Ingemann besøgt Foss, og Venskabet med Blicher var siden 1829 aarlig fornyet ved Besøg i Jylland,

naar Foss paa sin Rejse dertil tilsaa Godset Fussingø. Hvert Aar havde de sammen dyrket deres Jagtinteresser. — Alle i Foss' Hjem slog Kreds om Blicher, der paa staaende Fod — og ligeledes den følgende Dag — hilste ham med et længere Kvad.

Kan Du huske, dengang
da paa Falsters Vang
os tumled' vi unge Krabater?
Langt heller paa Jagt
vi gik, end gav Agt
paa Latin, Politik og Traktater,
o. s. v.

I de følgende Aar var der adskilligt i Roskilde, som Foss skal have viet sin særlige Interesse¹⁾. Han arbejdede saaledes for bedre Undervisning for Ungdommen og for udvidede Borgerskoleforhold. Han deltog i Oprettelsen af Duebrødre Hospitals nye Stiftelse for Damer i Bredgade og var ivrig for Oprettelsen af Maglekilde Vandkuranstalt i det Haab derved at forbedre den almene Sundhedstilstand.

Men med Frisind af enhver Art i den nye demokratiske Aand har det dog nu og da knebet. Da den nystiftede Haandværks- og Borgerforening i 1845 ansøgte om Tilladelse til at afholde Maskerade, rev Borgmesteren dens Ansøgning herom i Stykker og skød sig ind under en Udtalelse i Borgerrepræsentationen om, at det var upassende, at en Forening, som for en væsentlig Del bestod af Haandværkere, tillod sig slig Flothed! Men Haandværkerne var allerede delvis frigjorte, de brød sig ikke om Øvrighedens faderlige Formynderskab, men ansøgte Amtet og fik Tilladelsen²⁾.

Senere fik Borgmesteren dog Lejlighed til selv at vise et mere uhildet Syn paa Tingene end almindeligvis. Da en ung Boghandler, Otto Wroblewski³⁾, i 1853 i Haab om at komme til en litteraturhungrende og læsende By, baade med en Latin-skole og en velhavende Købmandsstand, vilde forsøge at ned-sætte sig i Roskilde som Boghandler, kunde det ikke lade sig gøre uden at have Bevilling til ogsaa at handle med Smaating og Papir. Denne Tilladelse nedstemte Byens Raad af Hensyn til de to allerede eksisterende Papirhandlere, en Boghandler

og en Bogbinder. Det havde hidtil været nok til at tilfredsstille Efterspørgselen! Kun tre i Byraadet, Borgmester Foss, Byskriver Holm og Farver Svane, stemte for Tilladelse, — som dog ogsaa omsider blev bevilget den nye Mand gennem Amtet.

Den første Dag, Boghandleren aabnede sin Forretning, mødte to unge, kønne Damer op og købte af de forbudte Varer — et Dusin Staalpenne, — Tilladelsen var endnu ikke givet. Senere paa Dagen kom selveste Byens Borgmester ind i Forretningen for at hilse paa den unge Boghandler og fortalte med et betydningsfuldt Smil, at to af hans Døtre havde betroet ham deres Ærinde hos Boghandleren om Formiddagen. Beroligende føjede han til, at han ikke i Embeds Medfør skulde paatale det skete! Foss og hans Hustru aabnede gæstfrit deres Hjem for den nyankomne, et Hjem, »hvor en vittig og begavet Hustru og en fornøjelig Kreds af Døtre dannede et smukt Centrum for Liv og Glæde«. Wroblewski blev Ven for Livet med en af Foss' Svigersønner, J. P. Aastrup, dengang Fuldmægtig paa Byfogedkontoret.

Borgmester Foss var en Tid Medlem af Inspektionen for Roskilde Domkirke. I 1855 blev Adjunkt Steen Friis udnævnt til Stiftsskriver. Straks fra Begyndelsen førte han en Dagbog, hvori han blandt meget andet ogsaa omtaler og delvis karakteriserer Medlemmerne af Kirkeinspektionen¹⁾. I disse private Optegnelser lægger han ikke Fingrene imellem, men trakterer sin Inspektion uforbeholdent. Om Foss, som er korrespondanceførende Medlem, skriver han:

»Justitsraad, Borgmester Foss er en dygtig Forretningsmand og savner heller ikke Sans for Kunstens Frembringelser, men han er mere forfængelig og herskesyg end ønskeligt. Han er redelig og ubestikkelig, men bruger ikke altid de ædleste Midler for at sætte sin Mening igennem. Foss er krybende lige overfor sine Overmænd, men bydende og fremfusende mod sine Undermænd. Han er min gode og gemytlige Ven, saa længe jeg vil rette mig efter ham, men bliver ubehagelig, naar jeg forsvarer en Mening, der er modsat hans.«

Steen Friis klager over Foss' Tilrettevisning for hans Upræcised til Mødetid. Borgmester Foss' korrekte Væsen har

mærkbart irriteret ham, og det er saa meget mere forstaaeligt, som en af Friis' tidligere Elever senere har karakteriseret ham selv som en i enhver Henseende formløs og uformel Mand¹⁾. I sit Ungkarleliv tillod han sig mange Morsomheder, og i Latinskolen tog han sig Livet saa mageligt, at han helst hørte Eleverne i liggende Stilling, henslængt paa en Bænk.

Justitsraad Foss, Embedsmanden med den gamle Tids strenge Opdragelse bag sig, har aabenbart ikke taalt Respektløshed eller Mangel paa Disciplin hverken hos sig selv eller af andre. I sit private Liv havde han ogsaa rigelig Anledning til at rette og vejlede blandt al sin egen Ungdom, selv overfor sine Svigersønner fandt han Anledning i nogle Tilfælde til at afslibe eller som det udtryktes: »at sætte Kronen paa deres Opdragelse«. Foss lod ikke nogen af sine tre Sønner gaa Embedsvejen, men han fik fem Svigersønner, der alle var Embedsmænd, nogle endog meget højtstaaende.

Hjemmet og alt, hvad dets var, skal have haft Foss' allerstørste Interesse, »sin bedste Glæde fandt han i sin Families Skød«, siges om ham i et Eftermæle. At Hjemmet har været livligt og levende, kan der næppe være Tvivl om, heller ikke om, at Bølgerne undertiden er gaaet højt mellem de forskellige Familiemedlemmer med overvejende kolerisk, men dog vidt forskelligt Temperament. Fru Foss taler i sine Breve²⁾ om sin Mand, om »Fader, der taler med behørig høj Stemme og Gestus«, og Fru Foss' noget hastige og uoverlagte Væsen, tyngt af Bekymringer med Hus, Børn og smaa Vanskeligheder med den tilvoksende Ungdom, har nok heller ikke altid været i Ro. Hendes Broder Daniel, for hvem de to Foss'er i det hele taget ikke helt var efter Ønske, skriver om Søsteren og Svogeren i 1848 i sine Erindringer³⁾: »dersom ikke Foss' ulyksalige, voldsomme Humør forkorter hans Liv, eller Rikkens Korpulence og adskillige Uheld, der har truffet hendes Legeme, ikke forkorter hendes, saa haaber jeg, at deres Ægteskabs Aar, de kunne have tilbage, ikke skulde blive mindre taalelige end de 34, der er forbi. Rikkens muntre Sind er uopslideligt, og Foss har mange gode Sider, men er alt blevet noget sløvet«.

Der gaar i Slægten en Del Smaaanedkdoter om Fru Foss'

Vid og Slagfærdighed i Samtaler. Hendes Evne til hurtig Replikskifte gik i Arv til nogle af Børnene. Almindelig Rørelse, endsige Sentimentalitet, laa hende fjernt, men i sin Djærvhed havde hun dog Hjertet paa rette Sted. I Brevene taler hun ømt og omsorgsfuldt om »Faders Helbred«, som hun altid er bekymret for, naar hun er fraværende. Hun dømmer desuden meget forstandigt i smaa Familieuoverensstemmelser, og med stor Hjertelighed taler hun til sine Døtre og som Bedstemoder om den næste Generation og giver gode Raad mod Sygdom og andet Besvær.

I 1846 stod den ældste Datter Anna Jacobines Bryllup med Pastor Anton Carl Emil Christiani, der samtidig ved Svigerfaderens Indflydelse fik Embede i Bjerregrav. Efter 25 Aars Præstegering dér fik han Embede i Nysted og Herridslev.

Den ældste Søn, Holger Troels Foss, blev gift i 1850 med den 16aarige Vilhelmine Hornung. Han var handelsuddannet i Altona og Venezuela, nedsatte sig i København som Grosse-
rer 1848 og var i tre Aar græsk Generalkonsul. Fra 1856 var han i tyve Aar Ejer af Gaarden Aagesholm i Sengeløse Sogn.

Datteren Thekla Foss tog ud som Lærerinde og opholdt sig blandt andet paa Sorø Ladegaard, hvor hun blev forlovet med Adjunkt ved Sorø Akademi, senere Sognepræst i Reerslev og Rudsvedby Carl August Hansen. Brylluppet stod i Roskilde 1851. Aaret efter giftede den næstældste Søn, exam. juris og Landinspektør Vilhelm Daniel Christian Foss, sig med Anny Catinka Kornerup, Datter af kgl. Bygningsinspektør P. Kornerup i København, en Sønesøn af den ældste Peder Kornerup i Roskilde. Hendes Moder var en Datter af Jacob Borch samme Steds. Bekendtskabet med den unge Pige stammede fra Familiebesøg og det nære Naboskab med den store Købmandsgaard, Torvet Nr. 2, tilhørende de kendte Familier Kornerup og Borch. Anny var nydelig og meget praktisk dygtig, som de fleste Kornerupper, men for Fru Foss var Kornerupperne alle lidt »ruppede«, som hun kaldte det.

I 1856 blev Emilie gift med cand. polit. Marius Gad. Mille, ogsaa i Familien kaldet Visit-Mille — dengang var det en al-

Laurits Foss.

Efter Maleri af Jacob Kornerup. 1853.

mindelig Beskæftigelse at aflægge Visitter — hørte ligesom Louise ikke til de lyse Hoveder i aandelig Forstand, men begge var nydelige. Den blide Louise med de smukke, mørke Øjne havde siden 1853 været forlovet med den intelligente og meget dygtige Fuldmægtig paa Byfogedkontoret i Roskilde, J. P. Aastrup. De var forlovede i syv Aar, af og til med Brud i deres Forhold, men de holdt alligevel sammen¹). En Gang, da Aastrup efter en Rivning skulde komme til Middag, og Situationen i Hjemmet var lidt pinlig, sagde den praktiske Fru Foss til Louise: »Lad nu som ingenting og gaa ned i Køkkenet og bag nogle gode Pandekager, saa ordner det sig nok«. Og det gjorde det. Louise var noget skrøbelig. Hun led meget

Frederikke Foss.
Efter Maleri af Jacob Kornerup, 1854.

af Tandpine og endnu mere af »sin gamle forslidte Blegsot«, som Fru Foss fortæller om i Brevene. Som Kur for den »gaar hun Ture paa Gulvet og tager Jerndraaber«. Louise ventede taalmodig paa sin Forlovede til 1860, men Søsteren Mille bragte hun hurtigere i Ægtestanden. Cand. polit. Marius Gad¹⁾ havde set Mille paa et Bal, blev forelsket og optraadte som Frier i Borgmesterhjemmet. For Tilfældet havde han medtaget et Frierbrev, som han afleverede, da hun ikke var hjemme. Langt om længe svarede hun paa det, men uden Interesse lod hun det ligge paa Klaveret — og glemte det, — rigtig stiv i Ortografien skal hun ikke have været. Da Brevet opdagedes, sagde Moderen: »Lad det bare ligge«, — men saa var Louise

beslutsom og sagde: »Nej, nu skal Mille giftes«, — og saa blev Brevet sendt, og Mille blev gift.

Den tredieældste Datter, Vilhelmine Foss, var den mest selvstændige af Pigebørnene. Som midt i Søskeneflokken havde hun ikke haft nogen bestemt at hælde sig til. Hun var opdraget til praktisk at tage fat, og ydermere havde hun erhvervet sig saa gode Kundskaber, at hun ogsaa kunde udfylde en Lærerindeplads. Pigebørnene undervistes foruden af Adjunkten, den senere Biskop B. J. Fog, ogsaa af den ugifte Kateket Jens Michael Hertz, hvem de iøvrigt, vel paa Grund af hans stille, tilbageholdende Væsen, kaldte »Aftensang«. Han var Søn af Sognepræsten for Vor Frue og St. Jørgensbjerg, H. P. B. Hertz. Vilhelmines gode Sprogkundskaber kom senere hendes dygtige Børn til Gode. Paa Sorø Ladegaard, hvor hun afløste Søsteren Thekla som Lærerinde, traf hun sin Mand, Christian Magdalous Cold, der var Landmand. De blev gift i 1857 og kom til at bestyre Aagesholm for hendes Broder Holger Foss. Vilhelmine nærede stor Kærlighed til sine Forældre, og det var hende en Glæde bl. a. at kunne sende hjemmelavede Produkter hjem til Forældrene.

Tvillingerne, de to Søstre Appollonia og Edele, kaldet Polly og Adele, fulgtes næsten altid ad. De opholdt sig begge en stor Del af deres Ungdomsaar i Søstrenes Hjem og i Provstegaarden i Stege hos Morbroderen Daniel. Af Moderens Korrespondance med dem er det, man faar et nærmere Indblik i Forholdene i Borgmesterhjemmet og ogsaa bliver nogenlunde holdt à jour med, hvad man oplevede i Roskilde. Fru Foss' Lune og djærve Maade at tage Tingene paa fornægter sig ikke.

Om en Rejse med den nye Bane 1856 til Korsør fortæller hun saaledes om den og Hjemkomsten, at det var første Gang, hun følte Skræk for Jernbanen, »den var ikke nær saa jævn og behagelig som den, jeg er vant til«. Ved en fejl Besked kom Foss til forkert Tid for at hente hende paa Stationen. Hun saa sig da »om efter en Kammerat, der vilde slæbe af med mig, og mit Øje af Kød, som Lene¹⁾ siger, opdagede da Kæmner Lassen, en Størrelse, jeg ikke før har henvendt mig til, og saa spurgte jeg ham ligefrem, om han vilde følge mig hjem, og derpaa slyngede vi vore Arme i hinanden og van-

drede. Louise sad ganske alene, det Skrog, og da Fader kom hjem, sad jeg inde i Stuen. Han var vred, fordi jeg havde betalt Billetten med 8 Sk., som var til første Plads, og dog ikke var kommet uden paa anden«.

En anden Gang, 1856, fortæller hun Pigebørnene smaa Nyheder. Adele vil hun glæde med, at hendes »Frier« er rask, og at han skal rejse til Jylland for at faa en endelig Aftale med Block, »blot der ikke kommer den Ting i Vejen, at Kongen igen skal have faaet et Rodeindfald med sine Forfædre, da Frederik den Andens Kiste er gaaet i Stykker, og han derfor vil se, hvordan han befinder sig«.

Et lille Provinstidsbillede giver følgende Meddelelse i samme Brev: »Min lille Polly vilde jeg ogsaa gerne glæde med en god Efterretning, og det skal fornøje mig, om det kan more hende, at Ebbe Kornerup¹⁾, siger og skriver Ebbe Kornerup, rejser til Venedig i Selskab med Michael Hertz og Broderen Jacob. A. (Aastrup) siger, Folk møder hinanden paa Gaden og raaber ganske højt: „Har De hørt, Ebbe K. skal til Venedig“. Iøvrigt har hele Byen, som man siger, faaet ind at rejse paa. — Flemmers²⁾ Forelæsning endte som den begyndte — kedelig! Til Slutning sagde han et Sandheds Ord, han takkede Alle for den Taalmodighed, hvormed de havde fulgt ham paa hans Vandring og ønskede, at mange af dem selv engang maatte skue, hvad han kuns svagt havde fremstillet. Forsamlingen gav ikke en Lyd fra sig. Ingen takkede ham for de mange Ord, som blev repeteret saa ofte. — Heraf kan I da mærke, at jeg var der. Jeg spurgte Fru Hansen, om vi ikke skulde give ham et Hurra, men fik ikke andet Svar end Latter!«

Fru Hansen var paa det Tidspunkt Justitsraad, Stiftsskriver Christian Hansens Enke. Hun var i en Aarrække utrættelig i sin Interesse for Roskilde Børneasyl, som Dronning Caroline Amalie adskillige Gange besøgte. Fru Vilhelmine Hansen arrangerede Velgørenhedsforestillinger og Basarer og fik Byens mest prominente Borgere til at yde deres bedste. Selv Latin-skolens Rektor, Elberling³⁾, formaaede hun at faa til at optræde. Hun skal have været morsom og djærv i sin Tale, ret en passende Veninde eller Omgang for den ligesaa impulsive, varmhjertede og temperamentsfulde Fru Foss.

Til Familiens nærmere Omgang hørte desuden Organist Matthison-Hansen og Sognepræsten for Vor Frue og St. Jørgensbjerg, Konsistorialraad Hans Peter Boye Hertz. Begge disse Familiers Børn var Venner for Livet med Ungdommen i Foss' Hjem. To af Hertz' Døtre, Else og Sophie, var gift i Roskilde, henholdsvis med Adjunkterne Edv. Erslev¹⁾ og Eduard Flemmer. Nanny (Nancy) Matthison-Hansen blev gift med Marinemaleren Vilh. Melbye, hvis Adoptivdatter, den smukke Aminta (Minna) Lerche, der var født i Roskilde, senere blev gift med en af Borgmesterens Sønesønner, Premierløjtnant Helge Torben Foss.

Af Slægtninge af Borgmesteren og hans Hustru boede der ikke saa faa i Roskilde, saaledes Fru Foss' Søster, den engang yndige og lyse Mille Heilmann, der som Enke efter sin anden Mand, Toldforvalter Heilmann i Ringsted, havde faaet Bolig i den nyoprettede Duebrødre Stiftelse i Bredgade sammen med en Datter²⁾. Fru Heilmann havde første Gang været gift med Maleren Kratzenstein-Stub, med hvem hun var blevet forlovet i Lysthuset i Haven ved den gamle Gaard overfor Domkirken i Roskilde, nu Skolegade 9. Hun opholdt sig dér hos Broderen, dengang Adjunkt ved Latinskolen, Daniel Peter Smith, som ejede Ejendommen fra 1807 til 1816, da han fik Embede som Præst paa Lolland. I sine Erindringer beskriver Smith dette Hjem som et Eden. Hans to yngste Søstre, Mille og Frederikke, havde opholdt sig dér, dels for at faa den Opdragelse, det paa Grund af Moderens Svaghed skortede paa hjemme, dels for at faa Undervisning. Fru Foss havde saaledes tilbragt en Del af sine unge Aar i Roskilde, — hvortil Familien stadig vendte tilbage. Hendes Brodersøn, Caspar Vilhelm Smith³⁾, fik i sin Adjunkttid i Roskilde endog Bolig i selv samme Ejendom, som Farbroderen havde ejet. Dér havde hans Fader, Caspar Vilhelm Smith, første Gang truffet hans Moder, Jacobine Tauber.

Foruden den familiære Forbindelse havde Provst Smith aarlig Ærinde til Roskilde ved Landemodet, hvor han altid besøgte sine Søstre, fortæller han⁴⁾.

Hjemmet stillede store Krav til Fru Foss. Ind imellem Rejser til de gifte Børn hører man af og til om hendes svigtende Helbred, og hvad der er det værste for hende, hun finder selv, hun er ved at miste noget af sit Humør. Til Bekymringer og Besværligheder kom saa yderligere, at Hjemmet i Roskilde brydes op, og at Familien flyttede til København. Da Borgmester Foss naaede 70 Aars Alderen, tog han sin Afsked fra Embedet i Roskilde, 1857. Samtidig udnævntes han til Etatsraad. Hans Svoger Daniel véd at berette, at Pensionen var paa 2000 Rdl.

Familien flyttede til Tornebuskegade i København, hvor Fru Foss var alt andet end tilfreds. I Brevene fortæller hun, hvor træt hun er, og hvor meget mere hun har at bestille end i Roskilde, hvor hun havde to Piger til Hjælp. Tre af de seks Værelser, Familien har faaet, er saa lave, at Conrad — en af Svigersønnerne — knapt kan staa oprejst. At Pigen Thea skal bort, er hun ikke saa ked af, »hun vadsker daarligt og holder alt i Køkkenet meget skiddent«. Pigen rejser, fordi »der var tilbudt hende en Plads til 30 Rdl. halvaarlig, varmt Værelse og fri for Byærinder. Alle disse Herligheder kunde jeg ikke indrømme. Jeg har nu fæstet en anden, godt eller ondt véd jeg ikke«. Det var i Aaret 1857!

Sidst i Oktober 1857 skal Datteren Adele, som har opholdt sig i Provstegaarden i Stege, giftes med sin Fætter, Morbroderen Daniels Søn, Landinspektør Conrad Arends Colding Smith¹⁾. I det sidste Brev forinden til Polly, som ogsaa opholder sig i Stege, skriver Fru Foss: »Hils Adele, som nu med hver Time nærmer sig mer og mer Konestanden, — der er ikke altid Roser at finde, men Tornene stikker mindre ved gensidig Taalmod og Overbærenhed —«.

Endnu en Forlovelse og et Bryllup til stor Glæde for alle Parter oplevede Fru Foss. Det var Datteren Pollys Giftermaal med Assessor i Kriminal- og Politiretten Carl Cold i Foraaret 1858. Han var Broder til Vilhelmines Mand, Chr. Magdalous Cold. Men hen paa Eftersommeren ebbede Fru Foss' Kræfter ud, og den 18. September samme Aar afgik hun ved Døden. I ti Uger havde hun været syg af en gastrisk Febersygdom, fortæller Broderen i sine Erindringer.

I Roskilde Avis findes ingen Dødsannonce, men den 21. September meddeler Bedemand Pætges i Bladet: Etatsraadinde Foss' Begravelse finder Sted førstkommande Torsdag d. 23. Kl. 11 $\frac{1}{2}$ fra Graabrødre Kirkegaard.

I Lørdagsnummeret den 25. September — Bladet udkom kun tre Gange om Ugen — findes en Tak fra Etatsraaden blandt Avertissementerne. Han skriver:

Det stod ikke i min Magt at aflægge hver Enkelt af de mange Venner og Velyndere af Roeskilde, og tildeels langvejs fra, som igaar bærede min salige Kones Minde og mig med at ledsage hende til sit sidste Hvilested. Jeg bringer dem derfor herved mit Hjertes Tak. Ogsaa de ærede Damer, som dækkede Venindens Kiste med Krandse, beder jeg ikke forsmåa min store Erkjendtlighed.

København, den 24. September 1858.

Foss.

Denne Tak fortæller Eftertiden et og andet om Fru Foss' Tilknytning til Roskildevener. Foss' Underskrift er knap og karakteristisk for ham som den findes utallige Gange i offentlige Meddelelser og Dokumentunderskrifter. Endnu er det Embedsmanden, man ser et Glimt af. Men i de følgende Aar finder man en anden Foss i hans private Breve. Med inderlig Kærlighed tager han nu Del i alt, hvad der hænder hans nærmeste og overtager omsorgsfuldt Korrespondancen til de gifte Døtre, ligesom deres Moder, med Raad og Daad i alle paakommende Tilfælde. Medens Fru Foss kom højt, naar hun som Overskrift benyttede: Min kæreste Polly og altid hastede med Underskriften, »fordi hun kun havde nogle Minutter« eller »Fader er streng med at faa sine Breve tidlig paa Posthuset«, finder man i Foss' Breve Overskrifterne: Min kære, gode Datter eller Svigersøn, Min elskede, Min kæreste og som Afslutning: Din dig elskende Fader L. Foss, Din Foss eller Ganske din Foss. Efter Brevenes Indhold tyder alt paa, at den anvendte Tiltale er mere end en Formsag.

Efter sin Kones Død flyttede Foss tilbage til Roskilde. Her blev Datteren Louise i November 1860 gift med J. P. Aastrup, der nu under Amtmand Simony var Fuldmægtig paa Sjællands Stiftsamtsskontor. Han fik en hurtigt stigende Karriere, blev

1861 Medlem af Administrationen af Jægerspris og to Aar efter Sekretær i Ordenskapitlet, hvis Chef han blev 1867. Han fik en hel Række Udmærkelser og endte med en Konferensraadstitel. I indviede Kredse tilskrives hans hurtige Fremgang en udsøgt Høflighed mod Grevinde Danner, hvem han engang ved en Modtagelse paa Roskilde Banegaard¹⁾, hvor ogsaa Kong Frederik d. Syvende var til Stede, skal have hilst »som den skønneste Juvel i den danske Krone«²⁾. Det vakte naturligvis baade Kongens og Grevindens Opmærksomhed. En Slægting fortæller det og skriver derom i et Privatbrev: »Jeg tror virkelig, han mente sin Udtalelse, da han inderst inde var yderst frisindet«.

Det ser ud, som om Foss efter Datterens Giftermaal har boet alene. I Brevene giver han Udtryk for Husholdningsbekymringer. Han venter sine Børns Besøg Nytaarsaften, da »det Saltøeske Raadyr er kommet«. Han vil saa samtidig »indbyde Blomsten af Honoratiores i Roskilde«. »Jeg har det meget vel«, skriver han, »naar jeg holder mig i min lune Stue og gaar kun lidt ud i Kulden, som er mit Bryst fjendsk«. Skønt Foss er 73 Aar, er han dog ingenlunde svag. Han deltager i alt, selv i endnu senere Alder i store Middagsselskaber i de højeste og adelige Kredse i København sammen med baade »blaa« og »hvide« Riddere, og benytter dér Lejligheden til paa diplomatisk Vis at fremme sine Sønners og Svigersønners Karriere, naar Lejlighed gives. — Han fulgte stærkt interesseret med i de politiske, forvirrede Forhold i 1860'erne. Om »Krigstilstanden i Roskilde« i 1861, da Maglekilde blev stenet, fortæller han: »Vandcuren er frygtelig tilredt. Baronen rejste til Tyskland, og hans Familie er hos Baron Knuths paa Palæet. Baronen vil snart støde i Danmarks Dødstrompet, og denne Gang med lidt mere Grund end tidligere at sige for hans Vedkommende«. Referatet i Aviserne er givet af Holger, oplyser han, for »om muligt noget at dække over Politiets slappe Holdning«. Holger er den ældste Søn, som paa det Tidspunkt maa have boet paa Aagesholm eller i Roskilde, hvor hans Datter Emma blev født 1861. Samme Efteraar inviterer Foss Svigersønnen Carl Cold til at komme og »beundre min for første Gang i min Levetid med et blommemfarvet Tæppe beklædte Stue«, — et umiskendeligt Bevis paa Tidens Smag og Nøjsomhed.

I 1862 holdt den yngste Søn, exam. juris Frederik Cyrillus Foss, Bryllup i Roskilde med Mariane Andersen fra Egholm Mølle. Ægteparret ejede i en Del Aar Langebjerggaard ved Roskilde. De blev barnløse. Samme Aar havde Foss den Sorg at miste sin næstældste Søn, Landinspektør Vilhelm Foss, kun 39 Aar gammel. Han efterlod sin Hustru Anny Kornerup og tre Sønner, som hun med Dygtighed og Held opdrog. Hun flyttede til København og oprettede et Pensionat. Af Sønnerne er Einar Alexander Foss den, der dygtigst og mest ærefuldt har efterladt Familie og sig selv et Navn, særlig i sin Virksomhed indenfor dansk Industri. Den ældste Søn Rudolf gik Officersvejen. Han blev gift med sin meget smukke Kusine Thekla Cold, født paa Aagesholm 1858. Hendes Forældre var Vilhelmine og Magdalenus Cold. Den yngste Søn af samme Navn som Faderen gik Forretningsvejen og fik senere Stilling i Ingeniørfirmaet F. L. Smidth, der som bekendt var Broderens Hovedvirkefelt. De to nulevende Civilingeniører, Einar P. Foss og Erling Foss samt Hofjægermester Torben Foss er Einar Alexander Foss' Sønner.

I 1863 mistede Thekla Hansen sin Mand, Sognepræsten Carl August Hansen, Reerslev, Holbæk Amt. Som Enke med fem Børn, en Søn, Holger, og fire Døtre, flyttede hun til Roskilde, hvor hun boede et Aarstid i Algade, nu Nr. 40, indtil hun Aaret efter flyttede sammen med sin Fader i Algade Nr. 15, 1. Sal¹). Sønnen gik i Latinskolen. Som den taalmodige og opofrende Moder hun var, anvendte hun megen Tid og Flid paa at hjælpe Børnene mest mulig med Skolegang og Lektier. Sønnen Holger blev cand. polyt. og Ingeniør og byggede sig som ældre Mand en privat Beboelse paa Uglebjergvænget (Nr. 23) i Roskilde. En Søn af ham er den nuværende kgl. Bygningsinspektør i København, Arkitekt Thomas Havning.

Fra Hjemmet i Roskilde fulgte Foss indgaaende Begivenhedernes Gang, ikke mindst i Aarene omkring 1864. Meget karakteristisk er et af hans Breve i 1865 til Svigersønnen Carl Cold, hvem han under et Kurophold i Frankrig, hvilket Cold har foretrukket for et »i det ækle Tyskland«, underretter om alt forefaldende nyt fra de forskellige Børn, Havesorger, Mangel paa Regn og Varme i Juni Maaned. Til sidst giver han

nogle Brokker Politik. Han udtrykker bl. a. Bekymring over, at den Enighed, der skal til »for at faa Bondevennerne og deres Førere udryddet, mangler her i vort lille lemlæstede Land«.

Som den Mand af den gamle Tid han var, skal han være blevet meget forbitret paa sin Kones Nevø, Docent C. W. Smith¹⁾, da denne ansøgte om at fritages for Titlen »Professor«, som han var udnævnt til. Foss skal vredt have argumenteret: »Naar Kongen hædrer mig med en Titel, gaar jeg ikke op og kaster den for hans Fødder!« Hans Vrede satte sig dog hurtigt.

Mærkeligt nok kom Foss til at være omgivet af Børn og Børnebørn, saa længe han levede. Overfor de yngre yndede han af og til at være belærende. En af dem husker saaledes fra niaars Alderen, at Bedstefaderen tog hende, en lille skælmsk, brunøjet Pige, op paa sit Knæ og sagde: »Vil du love mig, at du altid vil være en Dame?« Et underligt Spørgsmaal til et Barn, men »sagt af den højtansete Bedstefader blev det mere som en Ordre, der sad fast Resten af Livet«. — Foss førte sig stadig selv med den Anstand og Ridderlighed, som havde kendetegnet ham fra Ungdommen, og han nød stor Respekt og Ærbødighed i sin Familie.

Fra 1867 findes et meget smukt Brev til den elskede Datter Polly i Anledning af en Tvillingfødsel, hvorved det ene Barn er dødt, og Moderen følte sig svag og bedrøvet. Efter forstaaende Deltagelse skildrer Foss med megen Omhu angaaende Forsendelse og Anvendelse, at »fire halve Flasker rigtig fin og ædel Rhinskvin« vil blive afsendt til hende »ved Agent Borch«. »De er af samme Slags som de, Agenten under lignende Omstændigheder har styrket Fru Reck²⁾ med«. »Indholdet skal bidrage til at styrke Dig selv, Aanden saa vel som Legemet«, — »Du maa, som vi alle«, skriver han, »med Taalmod og Hengivenhed i Guds Vilje finde dig til Rette i, hvad der ikke kan være anderledes, og glæde dig ved de kære Børn, hvis Forsorg er dig betroet«. — Han slutter det omsorgsfulde Brev med et: »Jeg vil dog meget bede dig om min kære Datter, at du ikke vedbliver for længe at give din lille Datter Die, men husker paa hvor fortræffelig man nu omstunder kan opflaske Børn«. Brevet slutter: stedse din dig elskende Fader L. Foss.

Borgmester Foss' Embedsstilling havde aldrig levnet ham synderlig Tid til selv at yde skriftlige Arbejder udover enkelte Ting. I Skelskør havde han 1833 udgivet »Haandbog om Naadensaaret efter den danske Lovgivning for Præster eller dem, der behandle deres Boer«, og i 1834—36 været Udgiver af Sorø landøkonomiske Selskabs Efterretninger. Men medens han boede i Roskilde, nedskrev han 1863 sine Erindringer om Ungdomsvennen Steen Steensen Blicher, og senere, i 1869, 82 Aar gammel, en Del af sine Ungdomserindringer indtil 1814. I 1870 flyttede den velbevarede 83 Aar gamle Mand atter til København, ledsagende den kære Datter Thekla og hendes Børn for deres videre Uddannelses Skyld. De havde fortsat Hjem sammen og kom til at bo i samme Ejendom, Gl. Kongevej 15, 1. Sal, hvor Datteren Vilhelmine og hendes Familie boede paa 3. Sal.

Foruden den smukke Datter Thekla havde Vilhelmine og Magdalu Cold, der var Forretningsfører ved Kunstflidslotteriet og ogsaa varetog en Del andre Hverv, tre velbegavede Sønner: Christian Cold, der i nogle Aar blev Guvernør i Vestindien og senere Direktør for Det forenede Dampskibsselskab, Emil Cold, Overlæge i Esbjerg, og Frederik Cold, der blev Kontreadmiral og Adjutant hos Kong Christian den Tiende.

Datteren Polly og Assessor Carl Cold saa en Søn og to Døtre vokse op. Sønnen Carl, der blev Assessor i Overretten, Henriette, Adjunkt ved Nørre Gymnasium, og Margrethe, Koncertsangerinde, nu Konventualinde i Vemmetofte.

Af Anna og Pastor Emil Christianis fem Sønner blev kun to voksne. Den ældste, Pastor Fritz Holger Christiani, blev Fader til Ingeniør Fritz Rudolph Christiani, Medstifter af Firmaet Christiani og Nielsen. Den anden Søn var Komponisten Emil Christiani.

Foss' ældste Søn, Holger Foss, havde ligeledes to Sønner, foruden den nævnte Officer Helge Torben Foss, Sønnen Aage Foss, Operasanger ved Det kgl. Teater, samt en Datter, Pianistinden Emma Langgaard, gift med Komponisten Siegfried Langgaard.

Emilie Foss havde i sit Ægteskab med senere Departementchef i Finansministeriet Marius Gad fire Børn, og Adele, gift med Fætteren Conrad Smith, Landinspektør i Vordingborg,

fem Børn; tre Døtre, der udmærkede sig som Lærerinder, og to Sønner, der begge rejste til Buenos Ayres.

Et af de endnu levende Børnebørn mindes fra Barn det brogede og højst forskellige Selskab, det var, naar alle Borgmester Foss' Børn og Svigerbørn med deres unge Børn var sammen eller ved festlige Lejligheder mødtes i deres Faders eller senere i deres egne gæstfrie Hjem. Diskussionerne kunde stige til Eksplosionsgrader, og de mærkeligste Paradokser »krydsede hinanden som Klinger i Luften«. De var alle, Svigerbørnene iberegnet, stærkt personligt prægede, og Foss' Børn videreførte mange af Forældrenes Egenskaber, var temperamentsfulde og hurtige i Replikken. Naar Bølgerne gik højest, kunde man høre Konferensraaden Aastrup raabe: »Min Vogn, min Vogn, min Sporvogn, lad den øjeblikkelig køre frem, jeg har faaet nok!», medens de mere besindige fandt sig en lun Krog og lod de andre rase ud. Døtrene videreførte ogsaa deres Barndomshjems Vaner, især i Retning af Enkelhed og Nøjsomhed — ikke altid til lige stor Tilfredshed for andre. Da den gamle Onkel Christian hos den uforknytte Tante Polly engang tillod sig en Bemærkning om den for tynde The, der blev skænket til ham, svarede hun ham resolut med det i Dag Gustav Wiedske Svar: Theen er, som Theen er paa Thepotten! Rimeligvis kunde hendes Moder, Fru Foss, have repliceret paa samme Maade. De gifte Døtre var ens deri, at de var sparsommelige og intet forlangte for deres egne Personer.

Etatsraad Foss opnaaede en høj Alder. I de sidste Aar levede han et stille Liv i sit Hjem uden at indlade sig noget videre med i hvert Fald de mindreaarige Børnebørn, der omgav ham. Da han var meget gammel og svag, blev Drengen Christian¹⁾, Vilhelmines Søn, sendt ned til »den gamle ærværdige Herre« for at gøre ham sin Opvartning. Da Drengen høfligt trak sig tilbage og udtalte et: »God Bedring, Bedstefader«, svarede han: »Der bliver ingen god Bedring«. Det blev deres sidste Ordveksel.

I en Nekrolog i Roskilde Avis²⁾ meddeles det, at Etatsraad Laurits Foss udaandede stille og roligt den 13. September 1875 efter nogen Tids Svagelighed, næsten 88 Aar gammel. Han efterlod ni af sine elleve Børn og tredive Børnebørn, »for

hvem han til det sidste var det højt hædrede og elskede Tilknytningspunkt«. Med dem sørge de, som have lært at skatte den afdødes trofaste Hjerte, ham, »der var i Stand til at glemme sig selv, men aldrig i Stand til at glemme sine Venner«. Efter Ønske blev Etatsraad Foss ført til Graabrødre Kirkegaard i Roskilde, hvor han, som hans Hustru 23 Aar forud, blev stedt til Hvile. Roskilde By havde i Erkendtlighed for hans Embedstid og Gerning skænket ham det Gravsted, paa hvilket endnu i Dag findes et prunkløst Minde, et Marmorkors paa en Granitsokkel med hans og Hustruens Navne. Et tavst Minde over en Embedsmand og hans Familie i Tilknytning til Roskilde. Kun den skriftlige og levende Tradition formaar endnu i vore Dage at gøre deres Tid og Billedet af dem levende.

31 ¹⁾ To af Foss' Brødre udvandrede til Amerika, hvor de har efterladt sig mange Efterkommere. En Søster, Mette Marie Foss, blev gift med Sognepræsten i Grevinge i Odsherred, Johan Michael Chr. Betz. Se F. Betz: Livserindringer og Slægtsregistre over Betz og Foss, 1899. — ²⁾ Autobiografiske Erindringer af Laurits Foss. Meddelt af hans Sønnesøn Vilh. Foss. Personalhistorisk Tidsskrift, 4. Rk., 6. Bind, 1903.

32 ¹⁾ Senere Sognepræst i Bogense, gift med Elise Hertz, Datter af Domprovst i Roskilde, senere Biskop Hertz i Ribe. Fru Fichs Memoirer er udgivet under Titlen: Domprovsten i Roskilde. — ²⁾ En Skildring af Rejsen findes i Maanedsskriftet Athene, VII Bd. — ³⁾ H. Hjorth Nielsen: Danske Prokuratorer med kgl. Bevilling 1660—1869, S. 103.

33 ¹⁾ Medd. har haft Adgang til D. P. Smiths utrykte Erindringer, velvilligst udlånt af Oberstløjtnant T. F. P. Troels Smith, København.

35 ¹⁾ Laur. Foss var i mange Aar Inspektør for de Scheel-Plessenske Godser: Saltø, Harrested, Lindholm, Selsø og Fussingø.

36 ¹⁾ Johannes Fibiger: Mit Liv og Levned, S. 35.

37 ¹⁾ Roskilde Købstads Skøde- og Panteprotokol 23. April 1840. Huset betegnes her som »Nr. 10 paa Købstadens Gammeltorv«. I Dag er det Torvets Nr. 4, Boghandler A. Flensborgs Ejendom.

38 ¹⁾ Roskilde Kommunes Jordebog fra 1883, S. 95.

- 40 ¹⁾ Johannes Fibiger: Mit Liv og Levned, S. 154—156.
- 41 ¹⁾ Vilh. Marstrand ægtede i 1850 Grethe Weidemann, København.
- 42 ¹⁾ Den utrykte Del.
- 43 ¹⁾ Pers. Tidsskr., 1. Rk., 3. Bd. 1882, S. 368—77. Jeppe Aakjær: Steen Steensen Blichers Livstragedie, 1. Bd., S. 9—18.
- 44 ¹⁾ Roeskilde Avis, ¹⁸/₉ 1875: Nekrolog over Etatsraad, fhv. Borgmester L. Foss. — ²⁾ Chr. Christensen: Roskilde Borger-, Haandværker- og Industriforening, S. 26—27. — ³⁾ Otto Wroblewski: Fem Aar i Roskilde, S. 7, 8, 11.
- 45 ¹⁾ J. O. Arhnung: Steen Friis' første Aar som Stiftsskriver. Roskilde-Studier, 1944, S. 171.
- 46 ¹⁾ Niels Fritz: Smaatræk af Livet i Roskilde og Tidsaanden fra 1840—50. Fra Kbh.s Amt, 1913. — ²⁾ En Del Privathbreve er velvilligst overladt af Familien som Kildestof. Den mundtlige Overlevering skyldes bl. a. Frk. Laura Smith, nu Roskilde, og Frk. Margrethe Cold, Vemmetofte. — ³⁾ Den utrykte Del.
- 48 ¹⁾ J. P. Aastrup nærede stor Kærlighed til Roskilde. I et Brev kalder Fru Foss det spøgende: Roskilde-Kjærlighed er Aastrups Styrke!
- 49 ¹⁾ Hans Fader var Pastor Jørgen Gad, Søn af Elieser Gad, Andenpræst ved Roskilde Domkirke, og Moderen Frederikke Dorothea var Datter af Købmand Jacob Kornerup i Roskilde og Hustru Maria Elisabeth Bruun.
- 50 ¹⁾ En Broderdatter i Stege.
- 51 ¹⁾ Ebbe Kornerup, f. 1828, Broder til Hans Jacob Kornerup, begge Sønner af Købmand Søren Frederik Kornerup, Roskilde. — ²⁾ Eduard Flemmer, Adjunkt i Roskilde 1852, Overlærer s. S. fra 1862—77. Har bl. a. udgivet: Folkelige Foredrag, 1. Saml., Skildringer fra Italien, 1866. — ³⁾ Otto Wroblewski: Fem Aar i Roskilde, S. 64—65.
- 52 ¹⁾ Geografen, Adjunkt Edv. Erslev, paa hvis Initiativ bl. a. Geografisk Selskab blev stiftet. — ²⁾ Datteren, Lone, blev 40 Aar gammel gift med Skovrider Rosthøj, Oremandsgaard, Præstø Amts historiske Aarbog, 1927, S. 72. — ³⁾ Senere Docent, Professor i slaviske Sprog ved Københavns Universitet. — ⁴⁾ Provst Daniel Smith blev aldrig træt af at lovprise sin Roskildetid. Fra 1793—1800 opholdt han sig dér som Discipel i Roskilde Latinskole, hvorfra han blev Student.

53 ¹⁾ Hans Fader havde givet ham Navnene Conrad og Arends efter to meget kære Roskildevener, Forvalter Frederik Conradsen, St. Hans Hospital, og Apoteker Christian Arends.

55 ¹⁾ Aastrup fungerede et Aars Tid efter Foss' Fratrædelse fra Embedet som Borgmester i Roskilde. Se Wroblewski: Fem Aar i Roskilde, S. 21. — ²⁾ Privatbrev fra Overlæge Emil Cold, Esbjerg, 9/2 1945.

56 ¹⁾ Nu Roskilde Bryggeris Ejendom.

57 ¹⁾ Anna Prip: Gamle Minder fra Roskilde, Jul i Roskilde, 1927. — ²⁾ Fru Reck, født Jacobine Kornerup, var fra Østrupgaarden ved Roskilde, gift 1849 med Læge i Sakskøbing og senere i Storehedinge, Christian Frederik David Reck.

59 ¹⁾ Se 55 ²⁾ Samme. — ²⁾ Roskilde Avis, 18/9 1875.

I 1841 deltog borgmester Laurits Foss i den fugleskydning, hvor købmand Søren Borch blev fuglekonge.

Kunstneren bag skiven er Wilhelm Marstrand, som på tidspunktet var forlovet med borgmesterens datter – en forlovelse, der dog senere blev ophævet.

Motivet er det højtidelige øjeblik, hvor agent Svane overrækker insignierne – båndet som bekræftede Søren Borchs nye værdighed som fuglekonge. Det er den almindelige opfattelse, at Marstrand i sin fremstilling dybest set gjorde lidt grin med borgerskabet og deres (selv)højtidelighed – den eneste som menes at være portrætteret korrekt er ikke overraskende svigerfaderen, som ses stående yderst til højre.